

Uerstattelige nasjonalklenodier var i havsnød

100 år siden dampskipet "Scotlands" forlis på Langesundsbukta

av

Ivar Nefstad

1 Forord

Historien om DS "Scotlands" forlis på Langesundsbukta inngår i en serie beretninger som historisk arkiv i Langesund og Omegns Sjømannsforening ønsker å ta inn i sitt elektroniske arkiv.

Historien som er skrevet av Ivar Nefstad, ble presentert i Varden den 19. mars 2011 i forbindelse med at det er 100 år siden forliset skjedde. Sjømannsforeningen har fått tillatelse av forfatteren til å gjengi historien slik den ble presentert i avisen.

Beretninger om skipsforlis på Langesundsbukta er mange og inneholder mange dramatiske historier. Gudmund Olsen¹ i Stavern har utarbeidet et eget vrakkart over forlisene rett utenfor vår stuedør.

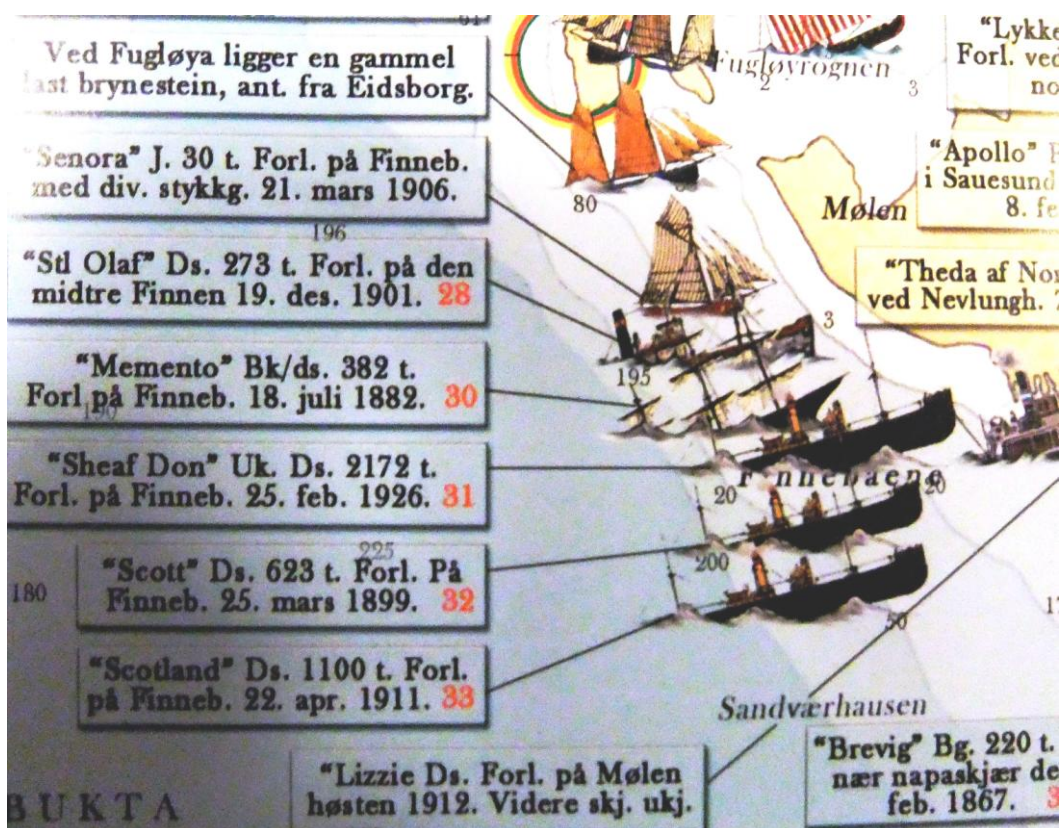

Gudmund Olsens vrakkart nr.4

¹ Vi viser til de to historiene som er publisert i årsskriftet for 2011 om briggen "Grimstads" forlis ved Napa brottene ikke langt fra Finnebåene og beretningen om hvordan dykkeren og historikeren Gudmund Olsen fant vrakrestene av briggen "Grimstad".

Vrakkartet kan kjøpes på internett.

Illustrasjon fra varkkartet. Karte viser Finnebaene hvor DS "Scotland" forliste for 100 år siden

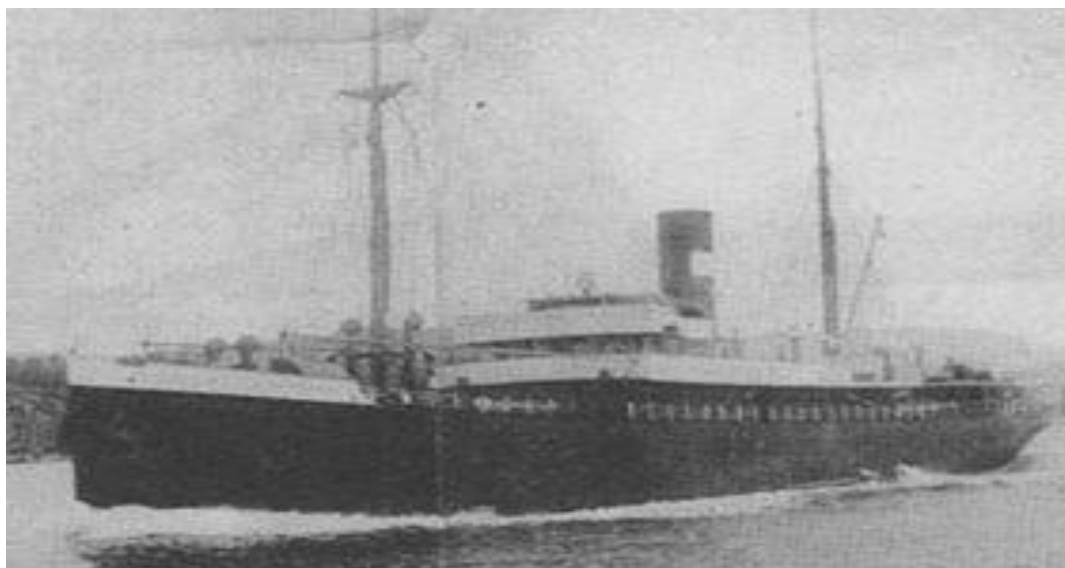
Symbolene på kartet viser hvor skip har forlist opp gjennom tidene fra 1600 tallet og opp til vår egen tid.

2 Innledning

22. april 2011 er det 100 år siden det norske dampskipet "Scotland" grunnstøtte og totalhavarete ved de beryktede Finnebåene på østsiden av Langesundsbukta. Skipets besetning på 22 personer og åtte passasjerer ble alle berget. Og i siste liten ble fem kasser med uerstattelige, nasjonale klenodier som skulle fraktes til Glasgow i Skottland løftet over i redningsbåter.

Blant de mest verdifulle gjenstandene som ble berget fra "Scotland" var kaptein George Sinclairs sverd, krigskasse, brystplate og hjelm. Noe var utlånt fra Folkemuseet på Bygdøy og noe fra private eiere, men det meste kom fra De Sandvigske Samlinger på Lillehammer. Sinclair² tilhørte den skotske hæren som ble nedkjempet av lokale bønder ved Kringen i Gudbrandsdalen i 1612, forteller den kjente modellskipsbyggeren Thor Hansen i Porsgrunn.

Originalvåpnene til Lensherren over Vardøhus John Cunningham var også pakket forsvarlig ned i kassene sammen med en betydelig samling malerier og fotografier, gamle faner og kongebannere, en hel del familiebilder, bilder av gamle skotske familiers gravmæler og avstøpninger av segl. Et gammelt kongebanner var utlånt fra Det Norske Slott.

Fotografi av DS "Scotland"

DS "Scotland" var på 1200 brutto tonn og kunne laste diverse stykk gods og hvalolje. Skipet forliste 22. april 1911.

² **Se Epilog som inneholder mer historisk informasjon om Sinclair og hans hær som angrep Norge i 1612.**

3 Strøm og tåke

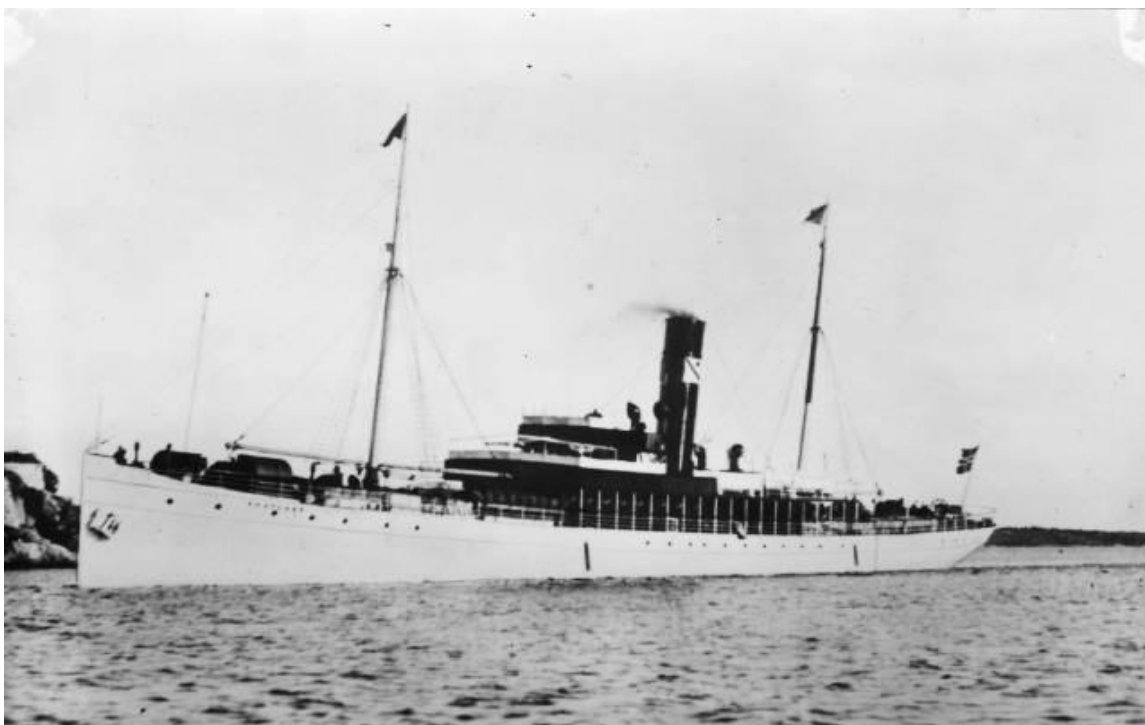
Kraftig pålandsstrøm og tett tåke var hovedgrunnen til at det kombinerte laste- og passasjerskipet brått fikk stanset sitt livsløp.

Forsvarlig stuert under mellomdekket lå de fem kassene med gjenstander som skulle lånes ut til en historisk utstilling, og eierne var svært engstelige for at disse klenodiene skulle gå tapt.

På forhånd hadde betenkelighetene med denne forsendelsen vært meget store, sier Hansen. Som ivrig amatørdykker er han godt kjent i området ved Finnebåene, hvor mange stolte skip har sunket i årenes løp. Men han har aldri hatt nærkontakt med vraket av "Scotland", som trolig ble liggende på ca. 200 meters dyp.

4 Silkedamask

Kristiania-registrerte "Scotland" på 1200 tonn, var Fred. Olsen-rederiets stolthet. Skipet var bygget i Grangemouth i Skottland i 1904, og var på denne tiden ansett som landets flotteste og mest moderne fartøy. Ikke minst var "Scotland" kjent for sine bekvemmeligheter.

DS "Scotland" var Fred Olsens rederiets stolthet

Matsalen var i lys eik, det var store messingventiler og speiler mellom hver ventil. Møbleringen var også i lys eik, kledd med lys blå silkedamask. På dørken var det heldekket teppe, lyseblått med gule sjøstjerner og sjøgress innvevd i mønsteret.

Det lyste av eksotiske tresorter og blankpusset messing over alt, forteller Thor Hansen som har satt seg grundig inn i skipets historie.

Maleri av DS "Scotland" som forliste ved Finnebåene i 1911

5 Kjent og kjær

Med sine regelmessige besøk i Brevik var "Scotland" et kjent og kjær innslag i vårt distrikt. Skipet var satt inn i ruten Kristiania-Grangemouth-Kristiania, med forskjellige anløpssteder underveis.

Da ulykken skjedde kom "Scotland" fra Kristiania, var innom Tenvik på Nøtterøy og hadde kurs for Brevik. Her skulle det hentes last før skipet gikk over til Grangemouth. Blant de åtte passasjerene var skipsreder Fred. Olsens frue Sofie og deres svigerdatter. På brua sto skipets kaptein Yngvar Mathias Hansen (34) - bosatt i Skien - sammen med losen og styrmannen. Ifølge referatet fra sjøforklaringen holdt de seg så nær Tvistein fyr som mulig, for å høre tåkелuren og være klar over sin posisjon i tåka. Kursen ble satt godt vesten om Finnebåene.

6 Bommen stygt

Men, til tross for at de nærmest var krabbekjente i denne skipsleden – bommet de stygt på den østlige strømmens retning og hastighet. Klokka var 07,45 da de plutselig fikk se at det brøt forut. Kursen ble øyeblikkelig lagt om og det ble slått full fart akterover.

Men det var for sent! "Scotland" gikk på grunn med dunder og brak og krenget over på babord side. Skipet gikk med god fart, og sammenstøtet var så kraftig at den lumske båen ble stående langt inn i skroget.

Fra maskinrommet kom det alarmerende meldinger om at vannet fosset inn, og redningsarbeidet begynte i samme øyeblikk. Alle fryktet at skipet ville gli av og synke som et lodd, forteller Thor Hansen.

7 Hørte fløyten

Lokalavisene fortalte at "Scotland" ved 8-tiden hadde grunnstøtt på en av de tre Finnebåene mellom Nevlunghavn og Langesund. De lokale fiskerne Bernhard Bjørnsen og Hans Ulstrup var ute med sine bakker i nærheten.

De kjente lukten av dampskipsrøyk, men så ingenting i tåka. Da de hørte signaler fra en dampfløyte ante de hva som hadde skjedd og ilte til for å berge passasjerene. I første omgang ble fem damer og tre herrer, samt den kvinnelige betjening, til sammen 14 personer, brakt inn til Langesund hvor de tok inn på Victoria Hotell.

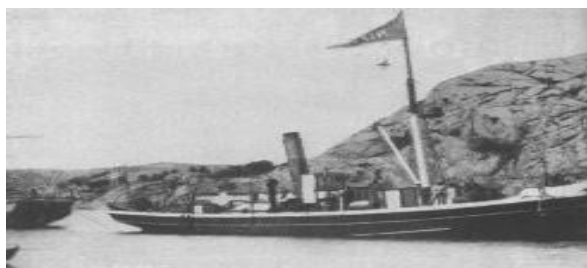
Skøyta gikk så ut igjen for å berge passasjerenes tøy. Været var stille og det oppsto ikke noen særlig uro om bord. Snart fløy nyheten om grunnstøtingen ved Langesund og skottevåpnene fra Lillehammer landet over.

8 Ingen betaling

"Scotland" hadde et stort hull i bunnen, og maskinrommet var halvfullt med vann.

De to dampflepebåtene Kolbiøn og Tordenskjold gikk straks ut fra Langesund for å assistere. De forsøkte å trekke skipet av grunnen, men uten hell. Andre slepebåter ble bestilt fra Moss Bjergringsselskap, som sluttet bergingskontrakt med rederen. Etter hvert ankom Urædd, Neptun og Trygve fra Moss, samt transportdamperen Norrøna.

Men sjø og vind var tiltagende, og umiddelbart var det lite de kunne utrette med bergingen av last da sjøen gikk såpass høy at den av og til brøt over dekket. Og det skulle vise seg at oppdraget ble et rent tapsprosjekt, for ifølge avtalen fikk selskapet ingen betaling hvis ikke "Scotland" kunne berges.

Taubåten "Neptun" som kom til assistanse

Taubåten "Kolbjørn" fra Langesund som kom til assistanse

9 Nervepirrende

Det lyktes å komme oppunder vraket med Neptun, og det ble rigget til en tau forbindelse. På denne måten ble fire kasser berget i første omgang. Den siste kassen med utstillingsgjenstander var nær ved å bli skylt over bord. Den måtte legges ned igjen, og lukene måtte skalkes.

Men, senere ble også denne berget. Den nervepirrende fortvilelsen ble snudd til lykke – ikke minst i De Sandvigske Samlinger, forteller Thor Hansen.

Til Langesund kom dampskipet Paris og hentet skipsrederens slektninger, som skulle til Frankrike. Videre kom dampskipet Frigga til Brevik, tok om bord de øvrige passasjerene, det godset som var berget og fikk brakt alt trygt over til Skottland. Ettersom dagene gikk ble været bedre og en del transittvarer ble berget og ilandbrakt til Tollboden i Langesund, blant annet en god del cellulose og hvalolje.

10 Kondemnert

En ukes tid etter at "Scotland" gikk på grunn meldte avisene at stormen hadde skaket voldsomt i skipet. Hele bunnen var opprevet av huller. Også skipets sammenføyninger var revet voldsomt opp, og 9. mai ble det meldt at håpet om å berge "Scotlands" skrog definitivt var ute.

"Scotland" ble kondemnert, men deler av maskineriet ble tatt opp. Dykkere fortsatte også med berging av en del papir og cellulose som var igjen i lasterommene, gjennombløtt av vann. Men utover sommeren ble "Scotland" liggende på Finnebåene som en ribbet fugl. Det istykkerrevne skroget ble strippet for alle verdier før det forsvant fra havets overflate.

- Det har aldri vært på tale å berge "Scotland"?
- Nei, men det finnes jo teknologi som kan lokalisere skipsvrak på 200 meters dyp, så...hvem vet...

Avisen Tidens Tegn brakte denne nyheten om forliset utenfor Langesund

For 30 år siden bygget Thor Hansen en modell av DS "Scotland". Modellen befinner seg i dag på restauranten Sydvesten i Helgeroa

Epilog

11 Sinclairs hær ble knust

En del av våpnene som ble sendt med dampskipet "Scotland" hadde tilhørt kaptein George Sinclair og hans skotske leiesoldater, som ble nedkjempet av en improvisert bondehær ved Kringen sør for Otta i Gudbrandsdalen 26. august 1612.

De var vervet av svenskekongen under Kalmarkrigen og skulle utgjøre en del av styrkene i Sør-Sverige. Men så langt kom de ikke. Ryktene gikk om at den skotske hæren på flere hundre mann marsjerte opp Romsdalen og ville ankomme Gudbrandsdalen. På en fjellhille la bøndene opp tømmer og svære steiner. Da Sinclair og hans menn nærmet seg ble de varslet av den lokale kvinnen Prillar-Guri – som blåste på sitt horn da hun observerte skottene fra et høydedrag. Bøndene lå i bakhold og skredet av stein og tømmer ble løsnet. De aller fleste skottene ble knust eller hogd ned, overlevende skal ha blitt tatt til fange, og en del av dem ble likvidert. Det er knyttet en rekke sagn og myter til slaget ved Kringen. Gudbrandsdølene forbereder en større jubileumsmarkering på 400-års dagen 26. august 2012.

12 Skipskirkegård

Finnebåene ved Mølen på østsiden av Langesundsbukta var viden kjent for sin lumskhet og gjennom årene utviklet området seg til den reneste skipskirkegård. Av de skip som ligger der – i tillegg til "Scotland" - kan nevnes dampskipene Memento, St. Olaf, Scott, Sheaf Don, jakten Senora og motorskipet Rutella.

13 Solgt på auksjon

I stykkgodslasten på "Scotland" befant det seg litt av hvert. Deriblant kan nevnes 33 ruller cellulosepapir og halmballer, 418 kasser kondensert melk, 420 kasser hestekosøm, en kasse telefonapparater, fem kasser smør, 180 fat tran, to store kasser tobakk og en del møbler tilhørende et nygift skotsk par, foruten "to kasser fyrstikker der var vaade, ett elgehoved og ett skind, 20 bundter kosteskafter der hadde været i vandet".

Det mest verdifulle var et større kvantum hvalolje. Den bergede last ble besikket av en sjørett og med hensyn til den kostbare hvalolje ble det bestemt at "215 fate kan videresendes bestemmelsstedet, fire er mere eller mindre lække mens ett er tomt med indslaaet Bund." I juni ble mesteparten av utstyret, inventaret og den lasten som var berget solgt på havariauksjon i Langesund.